

8. Řemesla, profese a zaměstnání

„Cikáni jenom kradli, sami nic nevyrobili, v těch sbírkách můžete mít akorát to, co nakradli.“

(Obslužný personál budovy, v níž dočasně sídlilo Muzeum romské kultury, v reakci na shlédnutí části sbírkového fondu muzea, 1997.)

Romské skupiny, podobně jako jejich indičtí předkové, příslušníci rozličných domských kast, se věnovaly v rámci svých rodových uskupení provozování určitých řemesel. Indické kasty jsou typické svojí monoprofesností, proto život spjatý s územním pohybem byl pro některé z nich více méně nutností. Už bylo uvedeno, že kočování, které je iniciováno monoprofesní orientací skupiny, se nazývá **řemeslné kočovnictví**, a odlišujeme jej tak od bezcílné **potulky**, jež se však některých romských skupin týkala také.



Obr. 11 – Romští kováři stejně jako jejich indičtí předkové pracovali v sedě na zemi. Za povšimnutí stojí kovářova vesta zdobená stříbrnými knoflíky. (Jožka Kubík, prastrýc legendárního horňáckého primáše.) Velká nad Veličkou 1914.

Mezi řemeslně kočující patřili hlavně Romové věnující se kovozpracujícím činnostem: **kováři, kotláři, cínovači, brusiči, opraváři deštníků, dráteníci, ale také výrobci dřevěného nádobí, vřeten a koryt**. S kovářstvím úzce souviselo pálení dřevěného uhlí.

Provozování kočovných živností bylo spjato i s jinými profesemi. Romové se tradičně živili **akrobacií, předváděním cvičené zvěře** (především medvědů nebo opic), **loutkoherectvím** i **herectvím** (spíše než klasickou činohru Romové provozovali divadlo syntetické – spojení mluveného slova s hudbou a tancem). Dodnes se Romové uplatňují také v cirkusech a lunaparcích.



Obr. 12/13 – Romští výrobci kotlů v minulosti a dnes
(první – poblíž Varšavy, 1868, litografie Wojciecha Gersony a druhá – Bulharsko, 1998.)

Pauperizované skupiny (podobně jako jednotlivci z řad Neromů) provozovaly tzv. **potulku** a v jejím rámci se mohly živit **podomním prodejem zboží** (zelenina, ovoce, smaltované nebo kameninové nádoby, obnošené šatstvo a jiné), nebo **sběrem** různých surovin (staré hadry, kosti, peří, železo a jiné). Ženy si přilepšovaly nárazovým provozováním **magie – hádáním z ruky nebo karet**, zaříkáváním. Ženy také **sbíraly a prodávaly lesní plody**, houby i léčivé byliny. V rámci potulky se provozovalo i **handlování s koňmi**, i když handlíři, zabývající se nákupem a prodejem koní (vzácně i prasat), patřili k nejbohatším Romům. Za prodej koně totiž získávali peníze, nikoliv naturálie jako za produkty většiny ostatních romských řemesel. Koňští handlíři ovládali řadu způsobů, jak dočasně upravit nemocného nebo nezuživého koně, aby vypadal silně a zdravě. K léčbě koní používali ověřené praktiky; jejich „veterinárních“ znalostí využívali i místní sedláci nejen k léčbě koní, ale i dalších hospodářských zvířat.

Romské skupiny však již ani zdaleka nezachovávaly tak vyhraněnou monoprofesnost jako kasty v Indii. Ekonomické poměry **postupující industrializace** z drobných výrobců činily stále větší nuzáky, kteří se snažili uživit různými způsoby. V rámci komunity se Romové mohli věnovat i několika druhům činností; jeden člověk zpravidla využíval k vlastní obživě střídavě několika profesí dle klimatu i vegetace v závislosti na ročním období; v zimě např. pletl z proutí, v létě vykonával pomocné nádenické práce v zemědělství (u sedláků), na stavbách, vedle toho zhotovoval buď přímo v sedě na zemi, nebo ve své skromné dílně drobnější kovářské výrobky. To vše mohl doplňovat nárazovou hudební činností – Romové např. platili za výhradní muzikanty na slovenských svatbách i pohřbech.



Obr. 14 – Brusič nožů, Frýdek-Místek, kolem 1960–70.



Obr. 15 – Zejména na východním Slovensku se někteří Romové (ze skupiny původně rumunských *Rudarů*) žijí výrobou a prodejem dřevěného nádobí, koryt a příborů, Podčičva 1995.



Obr. 16 – Na Balkáně Romové stejné skupiny mimo uvedený sortiment zhotovují navíc i vřetena, 1998.

Viliam Šarközi, nar. 1939, je umělecký kovář ze západoslovenské obce Dunajská Lužná. Pochází z rodiny, v níž kovářské řemeslo má hluboké kořeny, na práci svého otce i příbuzných vzpomíná: „...Dali si výrobky do pytle a prodávali je většinou za potraviny. Za fazolí, kukuřici,... co dostali. Za peníze málo, protože věděli, že když přijdou domů, žena s dětmi čekají hladově. V první řadě je chtěli nakrmit... Z peněz, které otec jako kovář vydělal se dalo jen živořit, ne žít. A když byla práce, museli jsme dělat všichni. Cikánská matka mnohdy držela v náručí malé dítě a přitom tahala kovářské měchy... Pamatuji



Obr. 17 – Výroba nepálených cihel – valků. Krásnohorské Podhradie, 1999.

si, měl jsem pět šest let a už jsem musel drtit uhlí. Jestli jsem chodil do školy?... Propadl jsem hned v první třídě. Když jsem i chodil do školy, mnohdy jsem musel zůstat doma a pomoci otci, protože nejdůležitější bylo uživit rodinu.... Tu v obci jsme se vždy prosadili jen poctivou prací. Nikdy tu nebyly rozpory mezi Romy a starousedlíky. Naši Cigáni nekradli. Odjakživa chodili pomáhat sedlákům při sklizni. Sbírali brambory, a když nasbírali deset pytlů, ten další, jedenáctý byl jejich. Naše matky a otcové pomáhali sedlákům při zabíjačkách a vždycky za to něco dostali. Otec jako kovář udělal sedlákovi háky na slaninu nebo jiné věci.“ A dnes: „Já a můj bratr jsme dělali vnitřní ohradu kolem fontány na Šafárikově náměstí v Bratislavě, vyšší oplocení dělali moji bratrance, dělal jsem na restaurování Morového sloupu, v Mirbachově paláci všechny mříže, v Mozartově domě všechny mříže a schodiště... Zkrátka skoro vše, co je v Bratislavě z kovu, dělali anebo opravovali naši Cigáni. O tom se nemluvilo. Velcí páni odevzdali práci, a o nás se nevědělo...“ (Viz doporučená literatura, Horváthová, Agnes.)

K tradičním romským profesím řadíme i **košíkářství** – výrobu z proutí (koše, metly, dnes i luxusní proutěný nábytek) nebo z příbuzných organických materiálů (kukuřičné šustí, rákos, sláma – opálky, rohožky apod.)

Vedle kovu a dřeva byla pro Romy částečným zdrojem obživy i **hlína** – jako materiál v přírodě lehce dostupný. Provozovali jednak **hrnčířství**, jednak **výrobu cihel nepálených** (valků, tzv. vepřovic), v menší míře i **pálených**. Zejména ženy chodily hlínou **vymazávat chlebové pece, podlahy, proutěné stěny**, po vesnicích **nosily obklady** s hlínou k léčbě revmatických **onemocnění** (muži pomáhali **při výstavbě domů z nabíjené hlíny**).

Romové usazující se postupně v neromském prostředí přejímali a provozovali i další činnosti, které již nevycházely z jejich starých tradic, ale po kterých byla poptávka. Ženy se věnovaly **výrobě štětek a kartáčů** z prasečích štětín či koňských žíní, zhotovovaly lana, pletly provazy, tkaly šňůrky (odtud na Slovensku tzv. cigánske tkanice), vázaly **rohožky** z kukuřičného šustí nebo ze zbytků látek, z nichž zhotovovaly i **koberce** apod. Pracovaly často také jako pomocnice na poli i v domácnostech sedláků. Muži sloužili u sedláků jako pacholci, bývali obecními pastýři, ale i hrobaři, přijímali nárazovou práci jako pomocní dělníci na stavbách, v lesích, kamenolomech, na železnicích i jinde.

Usedlí Romové provozující činnosti, jež přinášely užitek domácímu obyvatelstvu, se začali rychleji než ostatní integrovat do venkovské společnosti. Majoritou byli totiž přijímáni daleko lépe než kočovní, a především byli v nesrovnatelně lepší ekonomické situaci. Na nejvyšší úroveň se postupně vypracovali Romové z významných hudebnických rodů, zejména díky společenské poptávce po originálním hudebním projevu v perfektním provedení. Tak bylo právě romským **hudebníkům** jako prvním umožněno usazovat se mezi Neromy. Hudebníci v rámci romské komunity také vždy patřili k nejlépe hodnoceným osobám. (Viz přísloví: *Lavutaris avre charakteriha dživel sar degešis*. – Hudebník žije podle jiných zásad než buran. Nebo: *Lavutaris říkaske paťiv na čhinel, bo džanel paťiv*. – Hudebník nesáhne nikomu na čest, protože ví, co čest znamená.)

Přítomnosti romských hudebníků si všímají již kronikáři na sklonku středověku. Nejstarší známá zpráva o romském muzikantovi v Evropě je z roku 1489: romský hudebník hrál na loutnu manželce uherského krále Matyáše Korvína, královně Beatrix. V roce 1525 český a uherský král Ludvík Jagellonský několikrát rozkázal



Obr. 18 – Výroba šňůrek, Slovensko, přibl. 1905–1911.



Obr. 19 – Ze zbytků látek romské ženy zhotovují rohožky a předložky, Klenovec 1999.

odměnit romské muzikanty za hru na cithaře (hudební nástroj harfového typu). Uherská šlechta na svých panstvích usazuje romské hudebnické rodiny již od 16. století a poskytuje jim i některé výhody, většinou však oplátkou za jistá omezení podporující jejich asimilaci. V 18. a 19. století bylo ve vládnoucích vrstvách uherské společnosti dokonce módou mít romské muzikanty. Většina z kvalitních romských hudebníků, jejichž věhlas často přesahoval hranice Uher, pocházela ze Slovenska. (Více o osobnostech hudebníků v kap. 15, s. 66.)

Někteří romští hudebníci se díky své hudební praxi stali i znalci hudebních nástrojů, a přestože nebyli vyučení v oboru, **opravovali zejména smyčcové hudební nástroje** pro hudebníky ve svém okolí. I toto řemeslo, ač u Romů mnohem méně časté než profese muzikanta, přecházelo z otce na syna. Dodnes u nás i na Slovensku působí několik romských houslařů, kteří nejen opravují, ale také staví nové hudební nástroje.

Úryvek z rozhovoru s houslařem Aloisem Horváthem z Brna: In: Romano hangos, r. 1, 7/1999: „Jak ses dostal k opravování smyčcových hudebních nástrojů? *Už jako dítě mě otec brával do své dílny a učil mě poznávat dřevo. Někdy jsem tam jen tak seděl a pozoroval, jak pracuje. Občas mi ale dovolil, abych mu s něčím pomohl... Bylo mi asi tak pět šest let... Tatínek byl v oboru vyučený? Ne, ale měl obrovský cit pro práci se dřevem, uměl s ním zacházet a stejně tak s houslemi. Nevím, kde se to v něm vzalo. Myslím, že my Romové obecně máme dobrý cit pro umění a tatínek tyto své předpoklady navíc uměl rozvíjet. Když opravil nějaké housle, nebylo na nich ani poznat, že byly rozbité... Všechno nářadí a pomůcky, které ke své práci potřeboval, si vyrobil sám... Ty sám jsi už nějaké nástroje postavil? Ano. Vyrobil jsem např. tři violy, které jsou teď v muzeu hudby tady v Brně (hudební oddělení Moravského zemského muzea, poznámka autorky).“*

Doporučená literatura:

Bársony, Michal: Tradícia rómských remesiel. Bratislava 1993.

Daniel, Bartoloméj: O starém romském kovářství. In: Bulletin Muzea romské kultury, 1/ 1992, s. 4–7.

Daniel, Bartoloméj, Dějiny Romů. Olomouc 1994, s. 114–124.

Davidová, Eva: Cesty Romů. Romano drom 1945–90. Olomouc 1995, s. 48–60.

Davidová, Eva – Jurková, Zuzana: Hudba a písňový folklor Romů.

In: Romové – O Roma. Tradice a současnost. Brno 1999, s. 59–64.

Horváthová, Agnes: Minulosť a súčasnosť kováčstva v Dunajskej Lužnej. In: Romano džaniben, 1–2/1999, s. 12–16.

Horváthová, Emília: Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964.

Mann, Arne: Prvé výsledky výskumu rómskeho kováčstva na Slovensku. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1992, s. 103–116.

Mann, Arne: Rómovia a tradičné formy ich obživy. In: Pamiatky a múzea č. 4/2000, s. 66–70.

Medvěďáři. In: Romano džaniben, 3/1996, s. 5–25.